

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ**

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

Збірник наукових праць

Випуск 11

Київ – 2008

*Н.Бойко,
кандидат соціологічних наук*

“ДЕМОКРАТІЯ ГОЛОСУВАННЯ” ТА “ДЕМОКРАТІЯ УЧАСТІ” В ОЦІНКАХ МОЛОДІ

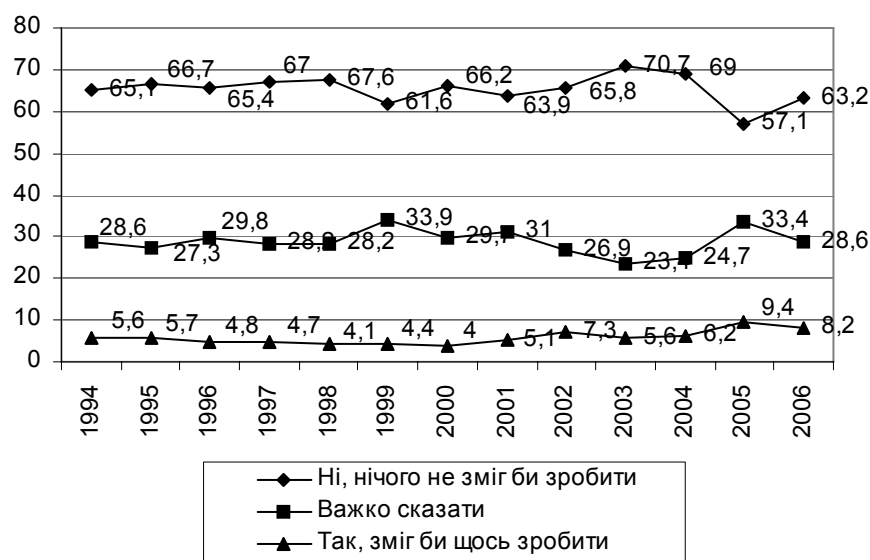
Рівень розвитку демократії визначається наявністю необхідних демократичних інститутів. З одного боку, це інституційне забезпечення процесів демократизації, а з іншого – дієвість демократичних інституцій як важеля впливу громадян на владу, відображеного в оцінках громадянами демократичних механізмів та інституцій. Процес демократизації соціальних відносин безпосередньо пов'язаний з особистісними детермінантами, які результують процес ціннісно-нормативної соціалізації та засвоєння особистістю системи соціальних відносин у суспільстві. Це актуалізує завдання аналізу особистісного потенціалу, який опосередковує процеси демократичної трансформації. Становлення громадянського суспільства передбачає зрілість індивіда як особистості та громадянина, що є необхідною передумовою включення його в нові соціальні відносини.

Саме специфіка цих відносин засвідчує соціальне здоров'я суспільства і держави, демократичність укладу і реалістичність становлення повноцінного громадянського суспільства.

Результати моніторингу ситуації протягом останнього десятиліття дають змогу простежити тенденції по роках. До 2005 р. близько 70% респондентів, відповідаючи на запитання *“Якби уряд України ухвалив рішення, яке ути-скає Ваші законні права та інтереси, чи могли б Ви щось зробити проти такого рішення?”* вказували на свою неспроможність впливати на рішення влади. 2005 р. зафіксовано найменший за весь період спостережень відсоток

мешканців України, які вважали, що в такому разі вони “нічого не змогли б зробити”. Вперше в країні склалася ситуація, коли так вважали трохи більше половини опитаних українців (рис. 1).

Рисунок 1
“Якби уряд України ухвалив рішення, яке утискає Ваші законні права та інтереси, чи могли б Ви щось зробити проти такого рішення?” (%)

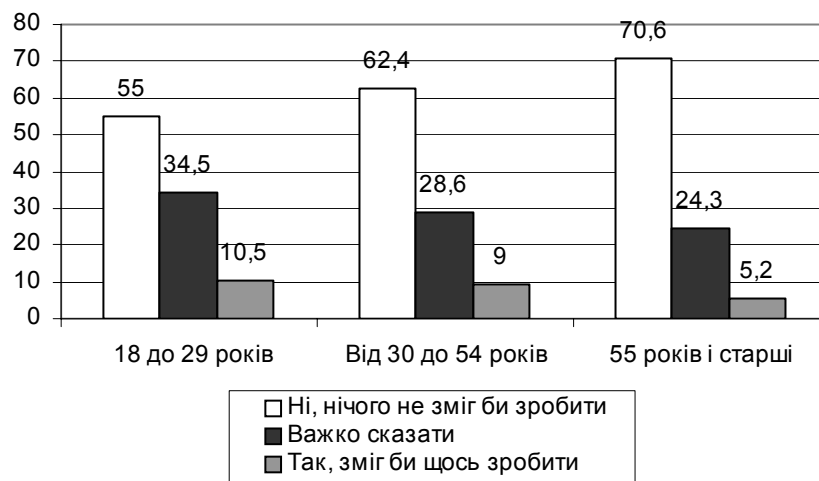

На жаль, ситуація 2006 р. не підтвердила позитивних тенденцій стосовно можливості впливати на владні рішення в уявленнях громадян, отримані 2005 р. У 2006 р. кількість українців, які вважали, що вони “нічого не змогли б зробити”, зросла порівняно з 2005 р. більш як на 6%. Кількість же тих, хто “зміг би щось зробити”, практично не змінилася (2006 р. – 8,2%, 2005 р. – 9,4%).

Найбільший відсоток позитивних відповідей на таке запитання був отриманий серед молоді віком до 30 років (рис. 2).

Рисунок 2

“Якби уряд України ухвалив рішення, яке утискає Ваші законні права та інтереси, чи могли б Ви щось зробити проти такого рішення? (2006, %)

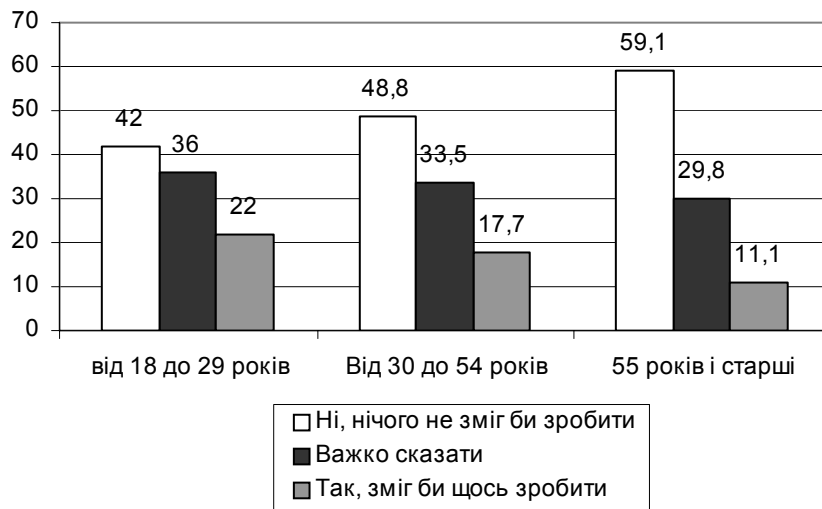

Трохи більше половини опитаної молоді надали негативну відповідь, тоді як у віковій групі від 55 років таку відповідь надали майже три чверті опитаних.

Подібні тенденції спостерігаються й у ставленні українців до своєї можливості впливати на рішення, які ухвалила місцева влада. Так, у 2005 р. менше половини респондентів (46,2%), вказували на те, що “нічого не змогли б зробити” в разі ухвалення місцевою владою несприятливих для них рішень. У 1996 р. таких було 59,2%. У 2006 р. близько половини респондентів, а саме 50,4% надали таку відповідь. Поступово зростає протягом досліджуваного періоду відсоток мешканців України, які вважають, що змогли б щось зробити, аби протидіяти негативним рішенням місцевої влади. У 2006 р. він становив 16,7% – удвічі більше, ніж у 1996 р. (8,3%). Причому серед молоді фіксується вдвічі більше активних респондентів, аніж у віковій групі від 55 років (рис. 3).

Рисунок 3

**“А якби аналогічне рішення ухвалила місцева влада,
чи змогли б Ви щось зробити проти такого рішення?”**
(2006, %)

Як зазначалось, формування нових соціальних відносин у рамках процесу демократизації нашого суспільства передбачає підвищення рівня залученості громадян до управлінських рішень, розширення засобів впливу громадськості на владу. Проте особливості взаємовідносин соціальних агентів в українському суспільстві мають свою специфіку, яка відображає реальну соціальну ситуацію в країні. І передовсім це стосується оцінки дієвості контрольних повноважень суспільства щодо влади на сучасному етапі.

Результати соціологічних опитувань, проведених Інститутом соціології НАНУ 2001 та 2006 рр., відображають такі тенденції. Відповідаючи на запитання: “Як Ви вважаєте, чи є у Вас можливість контролювати діяльність владних структур?” (у 2006 р. воно було уточнене: “Як Ви вважаєте, чи є у Вас можливість контролювати діяльність центральної виконавчої влади (президент, уряд?”), понад

81% опитаних в 2001 р. вказали, що у них немає ніякої можливості контролювати владні органи. У 2006 р. так відповіли 70,5% опитаних. Серед молоді ці відсотки становили відповідно 74% та 68,5%, тобто були найнижчими серед усіх вікових груп.

Дослідження засвідчило, що оцінка ресурсів громадянського суспільства як можливості контролю діяльності влади за всіма запропонованими у запитанні позиціями – “міжнародні організації”, “громадські організації”, “політичні партії”, “ЗМІ”, “референдуми”, “участь у виборах” у 2001 р. не перевищувала 10-відсоткової межі в усіх вікових групах. Хоча серед молоді ці відсотки були вищі, аніж в інших вікових групах. Молодь частіше відзначала можливості контролю через ЗМІ, громадські організації та міжнародні організації. Але оцінки стосовно контрольних можливостей громадських організацій та міжнародних організацій не мали позитивної тенденції по роках. Натомість зросла загальна кількість громадян України, особливо серед молоді, які вважали, що у них є можливість контролювати діяльність владних структур через такий канал впливу на владу, як “участь у виборах” (табл. 1).

Таблиця 1

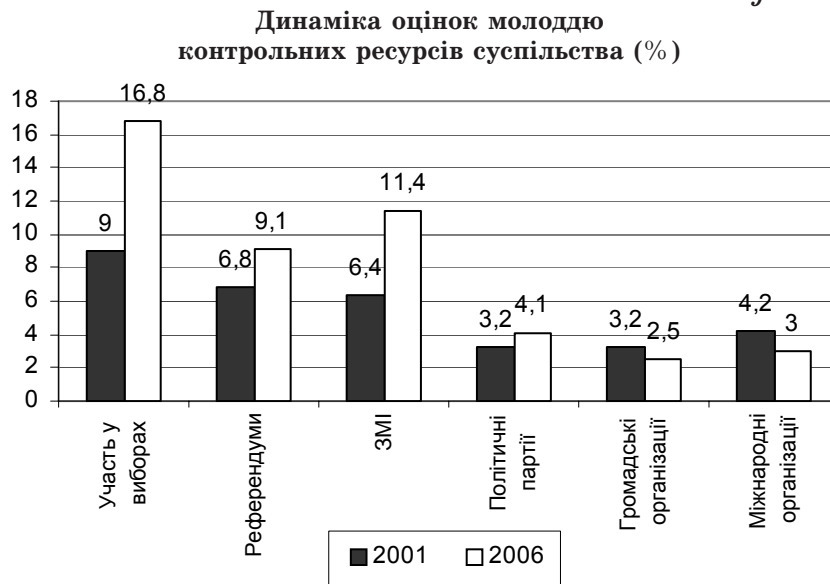
Оцінка контрольних ресурсів суспільства (%)

Контрольні ресурси	Від 18 до 29 років		Від 30 до 54 років		55 років і старші		За вибіркою	
	2001	2006	2001	2006	2001	2006	2001	2006
Участь у виборах	9,0	16,8	8,3	18,2	7,8	14,5	8,3	16,7
Референдуми	6,8	9,1	6,2	9,4	6,9	8,2	6,6	8,9
ЗМІ	6,4	11,4	4,3	10,2	4,7	7,9	5,0	9,7
Політичні партії	3,2	4,1	2,3	4,3	3,6	4,3	2,9	4,2
Громадські організації	3,2	2,5	3,0	2,0	1,9	1,5	2,8	1,9
Міжнародні організації	4,2	3,0	2,8	2,3	0,3	0,7	2,4	1,9
Не мають можливості	74,0	68,5	83,2	69,1	84,2	73,7	81,1	70,5

У 2006 р. цей показник зріс більш як удвічі порівняно з 2001 р. Так само практично удвічі зросла кількість молодих респондентів, які вважають, що у них є можливість контролю за владою через ЗМІ. Політичні партії і референдуми також розглядаються молодими громадянами як можливі канали впливу на владу. Але попри певну позитивну тенденцію, загальна оцінка можливості контролю за владою за допомогою цих каналів залишається досить низькою. А оцінка можливостей таких засобів контролю за владою, як громадські організації і міжнародні організації навіть знизилась і залишилася в 2006 р. практично мінімальною.

Загалом дослідження засвідчило певну специфіку включеності посередників реалізації контрольних можливостей за діяльністю владних структур в уявленнях респондентів. Передовсім обирались індивідуальні канали контролю за діяльністю владних структур: участь у виборах, референдуми. Залучення структур громадянського суспільства для реалізації контрольних функцій практично не акцентуються молодими респондентами (рис. 4).

Рисунок 4

Підтвердженням такої ситуації є і оцінки тих структур та організацій, які, на думку респондентів, сьогодні можуть реально захищати їхні права в нашій країні. Відповідаючи на запитання “Як Ви вважаєте, у випадку порушення Ваших прав, які організації можуть реально захистити Ваші інтереси?”, респонденти досить негативно оцінюють можливості захисту своїх інтересів будь-якими організаціями, у тому числі такими, як недержавні організації (товариство захисту прав споживачів, правозахисні організації і т.п.), міжнародні організації, політичні партії. У 2001 р. 43,1% молодих вказували, що вони на сьогодні не знають таких організацій, які могли б реально захищати їхні права. У 2006 р. ситуація дещо змінилася: на відсутність таких організацій у країні поскаржилися 29,9% опитаних (табл. 2).

Таблиця 2

“Як Ви вважаєте, у випадку порушення Ваших прав, які організації можуть реально захистити Ваші інтереси?” (%)

Суб'єкти впливу		Від 18 до 29 років		Від 30 до 54 років		55 років і старші		За вибіркою	
		2001	2006	2001	2006	2001	2006	2001	2006
Державні* організації	Правоохоронні органи і суд	21,9	35,9	14,2	33,8	17,8	25,5	17,3	31,6
	Депутат місцевої ради		7,1		7,2		8,9		7,7
	Депутат Верховної Ради		4,6		4,9		5,1		4,9
Недержавні організації (товариство захисту прав споживачів, правозахисні організації і т.п.)		12,9	9,4	11,9	7,2	5	3,6	10,1	6,5
Міжнародні організації		9,7	9,4	6,2	8,8	3,1	6,3	6,2	8,1
Тіньові структури		6,8	6,3	4,2	3,9	1,1	2,2	3,9	3,9
Політичні партії		1,6	2,8	1,5	4,8	1,7	3,1	1,6	3,8
Таких організацій я не знаю		43,1	29,9	56,3	35,9	65,3	38,6	55,6	35,5
Інше		0,6	1,3	2,1	1,0	1,4	1,0	1,5	1,1
Важко сказати		6,8	21,3	4,7	18,9	5,6	25,6	5,5	21,6

* У 2006 р. варіант “державні організації” був представлений трьома позиціями: “правоохоронні органи і суд”, “депутат місцевої ради”, “депутат Верховної Ради України”.

Проте такий результат важко назвати безумовно оптимістичним з огляду на те, що у 2006 р. суттєво, а саме більш як утричі порівняно з 2001 р. зросла кількість молоді, яка вагалася з відповіддю на це запитання. Оцінка ж можливості захисту прав громадян за допомогою міжнародних організацій, політичних партій залишилася стабільно низькою. А оцінка здатності захисту своїх інтересів за допомогою таких недержавних організацій, як товариство захисту прав споживачів, правозахисні організації і т.п. зменшилася з 12,9% у 2001 р. до 9,4 % у 2006 р.

Такий стан справ зумовлює як ситуація залежності життя людини від владної еліти, так і низька правова культура громадян, відсутність реальної обізнаності населення як щодо існування подібних організацій, недержавних структур, так і сумніви щодо наявності у них реальних можливостей захисту прав та інтересів громадян. За логікою відносин, що зберігається в суспільстві, як найреальнішого захисника своїх інтересів молоді громадяни виділяють державні організації (21,9% у 2001 р.). У 2006 р. найбільший відсоток, а саме 35,9% молодих респондентів, зазначили, що захистити їхні права можуть такі державні структури, як правоохоронні органи і суд. Депутатський же корпус, як і громадські організації, практично не розглядаються як реальні захисники інтересів громадян. На думку респондентів, держава залишається основним гравцем на полі захисту їхніх прав та інтересів.

Наведені тенденції можуть свідчити як про непоінформованість громадян стосовно появи інших посередників соціального процесу в діалозі “влада–громадянин”, так і про оцінку ними реальної слабкості впливу та малу ефективність реалізації правового механізму недержавних структур у рамках реалізації захисних та контрольних функцій.

За загальних негативних настанов громадян щодо реалізації своїх контрольних можливостей у суспільстві характерною особливістю є те, що громадяни не бачать для себе реальної можливості реалізації контрольних повноважень за допомогою залучення структур громадянського суспіль-

ства. Громадянське суспільство, яке в зародковому стані існує дотепер в Україні, і сьогодні практично не розглядається громадянином як реальний, дієвий суб'єкт соціальних відносин, здатний обстоювати інтереси громадян, контролювати діяльність владних органів, виступаючи посередником між державою та особою, сприяти оптимізації функціонування всієї соціальної системи. Громадянському суспільству поки що не вдалося стати рівноправним агентом соціальних взаємовідносин. З іншого боку, особа ще не готова до реалізації тих можливостей, які надаються їй сьогодні в рамках змін, що відбуваються в соціальній системі, появи демократичних структур, об'єктивних умов, які характеризують сучасні світові тенденції розвитку суспільства.

Пасивність у реалізації своїх можливостей виявляється, зокрема, і у виборі прийнятних каналів, через які громадяни можуть впливати на діяльність державних органів. У 2006 р., як і в 2001 р., пересічний українець здебільшого все ще не бачить можливості реалізації себе як активного суб'єкта, здатного впливати на діяльність владних структур (табл. 3).

Передусім вирізняються референдуми (2001 р. – 15,3%, 2006 р. – 29,7%), участь у виборах (2001 р. – 16,4%, 2006 р. – 20,1%). Тобто виділяються як форми впливу ті канали, які є формальними інституційними засобами контролю і, по суті, ініціюються самою владою та передбачають схвалення влади (діють у рамках реалізації політики влади). Виділяються й такі канали впливу на владу, як вивчення громадської думки (23,9%), “гарячі телефонні лінії” органів влади (21,8%), законні мітинги та демонстрації (18,8%), тобто канали, що розглядаються як засоби донесення своєї думки до влади, але не зобов'язують владу до активного та конструктивного діалогу. Такі ж канали, як участь у діяльності політичних партій і громадських організацій (6,6%), підготовка колективних листів і петицій (7,4%), які передбачають індивідуальну активність і громадянську ініціативність суб'єкта,

Таблиця 3

“Які форми впливу громадськості на прийняття рішень органами влади Ви вважаєте найефективнішими?” (2006, %)

Канали впливу	Від 18 до 29 років	Від 30 до 54 років	55 і старші	За вибіркою
Громадські слухання	15,8	16,2	15,0	15,7
Парламентські відкриті слухання	14,8	15,8	16,2	15,7
Консультації органів влади з незалежними експертами	8,2	10,6	5,1	8,3
Вивчення громадської думки	23,2	25,0	22,7	23,9
Використання інтернет-сторінки органів влади для запитів і пропозицій громадян	4,6	3,9	2,7	3,7
“Гарячі телефонні лінії” органів влади	22,2	25,0	17,1	21,8
Обговорення проектів рішень влади в засобах масової інформації	14,3	16,2	13,3	14,8
Участь у діяльності політичних партій та громадських організацій	5,9	8,1	5,0	6,6
Участь у виборах депутатів всіх рівнів та президента країни	17,9	21,0	20,3	20,1
Референдуми	28,8	30,2	29,7	29,7
Підготовка колективних листів та петицій	6,4	9,2	5,6	7,4
Участь у законних мітингах та демонстраціях	19,6	19,5	17,3	18,8
Участь у несанкціонованих мітингах та демонстраціях	4,8	4,8	3,8	4,5
Бойкоти (відмова виконувати рішення органів влади)	7,1	6,0	5,3	6,0
Голодування протесту	3,1	5,4	3,8	4,4
Пікетування державних установ	7,4	9,7	7,0	8,3
Захоплення адміністративних будівель	3,1	3,6	0,9	2,6
Інше	0,8	0,9	1,0	0,9
Важко відповісти	37,5	31,5	40,2	35,7

не оцінюються як пріоритетні засоби впливу на діяльність державних органів. Причому відповіді молоді практично не відрізняються від загальної думки громадян.

Проблема відносин влади та суспільства пов'язана з тим, що більшість населення України не вважає себе активними суб'єктами соціального процесу, спроможними дієво впливати на процес прийняття урядових рішень. Більшість обирає традиційні можливості впливу на владу, не враховуючи нових можливостей розширення засобів впливу. Проблемність самого суб'єктивного фактора пов'язана передусім з безініціативністю населення, невірою в свої сили та в те, що щось може змінитися, а також з правовою безграмотністю населення.

Становлення нових соціальних відносин, контрольних повноважень громадян у сучасному українському суспільстві не може бути обмежене виключно формальним законодавчим регулюванням. Демократичне громадянське суспільство – це насамперед співтовариство активних і суверенних громадян, здатних повноцінно реалізувати свої права в рамках діалогу “влада–громадянин”.

Розв'язання цих проблем потребує певних кроків, пов'язаних з підвищенням рівня поінформованості громадян щодо своїх прав та можливих засобів впливу і взаємодії з владою; підвищенням рівня громадянської компетентності українців щодо засобів їх залучення до прийняття управлінських рішень та впливу на рішення влади; розвитком громадянської культури взаємодії з владою; впровадженню нових форматів спілкування “влада–громадянин”. Це передбачає правове просвітництво, поширення популярної літератури, інтернет-спілкування та консультування, громадські слухання з конкретних питань місцевого життя.